

**DIN ODISEEA ISTORIEI OBTINERII ȘI UTILIZĂRII UNEI
MAȘINI DE SCRIS CU CARACTERE LATINE DE MARELE
ROMÂN BASARABEAN, POETUL, SCRITORUL, ACTIVISTUL
CIVIC, NICOLAE DABIJA – IN MEMORIAM**

Lorin CANTEMIR, prof.univ.dr.ing.

Membru al Academiei de Științe Tehnice din România

Doctor Honors Causa al Universității Tehnice a Moldovei-Chișinău

Doctor Honoris Causa al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava

Doctor Causa al Academiei Navale Mircea cel Bătrân” din Constanța

La 12 martie 2021 a încetat din viață cel care a fost un apreciat scriitor, istoric literar, membru de onoare al Academiei Române din 2003 și membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei (2012), militant recunoscut pentru **lupta de renaștere națională din Republica Moldova de la sfârșitul anilor '80, poetul Nicolae Dabija.**

Marele patriot basarabean, Nicolae Dabija s-a născut la 15 iulie, 1948, în satul Codreni, raionul Cimișlia, Republica Moldova. Urmează școala primară, medie și facultatea, în limba rusă, după regulament sovietic, dat fiind faptul că România a fost nevoită să cedeze, la 28 iunie 1940 Basarabia, Uniunii Sovietice. În perioada la care facem referință, puterea sovietică avea o viziune și norme specifice pe care le-a aplicat asupra întregului proces de învățământ. Astfel, printre altele a desființat școlile pedagogice și indirect disciplina numită Pedagogie, pe care considerând-o ca fiind o preocupare de sorginte capitalistă, a înlocuit-o cu principiile educative ale dictaturii proletarietului. În consecință, școala a trecut în administrarea controlată a organizației de partid și a altor organizații (Pionierii, Comsomolul Leninist și Organizația de partid), care hotărau totul după principiile comuniste și nu urmăreau, în nici un caz o formare echilibrată și clasică a elevilor. Aceștia trebuiau să știe și să cunoască o informație doar suficientă. Am spune astăzi, minimală asupra discursurilor caracteristice ale unei civilizații seculare. În consecință, procesul de învățământ mediu, s-a redus la 10 ani și urmarea cunoașterea și proslăvirea rezultatelor puterii sovietice. Totul începea chiar de la imnul național care era intitulat „Țara mea”, Uniunea Sovietică fiind văzută ca cea mai întinsă și cea mai puternică țară din lume. În consecință nu se mai organizau relații interșcolare cu alte țări,

aceasta ca să nu existe și alte informații pentru comparație, iar ceea ce nu putea fi evitat și acceptat era considerat, retrograd, capitalist, fascist! Astfel, în timpul studenției lui Nicolae Dabija, scrierea și alfabetul latin erau considerate fasciste, iar cântecele românești erau interzise.

Marele noroc al lui Nicolae Dabija l-a constituit familia sa de români-moldoveni, dintre care s-a evidențiat bunica lui, care făcuse școala primară după unirea Basarabiei cu România votată de Sfatul țării la 27 martie (1 decembrie 1918) și ratificată de Parlamentul României, la 20 decembrie 1919. Atunci a intrat în vigoarea legea Instrucțiunii publice elaborată încă din 1864 de domnitorul Alexandru Ioan Cuza prin care s-au stabilit trei grade de învățământ: primar, secundar și superior și care prevedea învățământul primar de 4 ani, gratuit și obligatoriu. Așadar, bunica, femeie „cu patru clase românești în perioada interbelică”, l-a învățat pe primul ei nepot, Nicolae, în a-l deprinde de mic cu sentimente profunde, autentice care se vor manifesta în crezul lui - identitatea românească

N.A. în cele ce urmează ne vom folosi de relatările scriitorului basarabean Emilian Galaicu- Păun, care a povestit o parte din viața lui Nicolae Dabija, ca prieten apropiat. La terminarea școlii medii, Nicolae Dabija a urmat Facultatea de Ziaristică a Universității de Stat din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească de la Chișinău, de unde a fost exmatriculat în anul III pentru activitatea proromânească. Ulterior, după un an, a fost reabilitat și înscris la Facultatea de Litere pe care a absolvit-o în anul 1972. În paralel, în toată perioada aceasta a avut puterea să elaboreze și să abordeze diverse creații și genuri literare.

Eliberat de grijile facultății se dedică pasiunii lui de creator de versuri și scriitor. Astfel, în anul 1975, finalizează volumul de poeme, intitulat „Ochiul al treilea”. Titlul, este o metaforă cu referință la o generație umană „considerată generația a treia (post comunistă) care vede altfel situația și starea generală a Republicii Moldova (Basarabia), fost pământ românesc supus comunismului și dictaturii proletariatului.

Volumul „Ochiul al treilea” l-a transformat pe Nicolae Dabija în leader-ul generației sale și i-a adus un mare număr de susținători și simpatizanți. Aceste evenimente au pregătit terenul pentru ca, în luna mai 2005, să se constituie Forumul Democrat al Românilor din Moldova, care treptat, treptat s-a debarasat de comunismul sovietic și a început să respire românește. În acest context, Nicolae Dabija ajunge președinte al Forumului Democrat al Românilor din Moldova, o asociație civică bazată pe principiile unei ONG, care desființează

aparatul birocratic al partidelor tradiționale. Nicoale Dabija înțelege că funcțiile democratice și operative ale unui partid tradițional trebuie înlocuite cu „Ceva”, soluția acelui ceva a fost formarea revistei săptămânale, „Literatura și Arta”. Această publicație care urma să apară săptămânal a devenit o „Agora” (piață grecească unde se adunau să discute problemele cetății, numai bărbații majori născuți în cetate). Marea problemă a fost să găsească mijloacele materiale (mașini de scris și de multiplicare) pentru editarea „Agorei”. Această bază materială începea cu necesitatea găsirii unei mașini de scris cu grafie latină. Se știe că în U.R.S.S. nu se fabricau mașini de scris sovietice, în consecință, se foloseau mașinile de scris fabricate în Germania răsăriteană, cele mai cunoscute fiind cele cu denumirea de „Erika”. Singurul spațiu din Uniunea Sovietică care reușise să păstreze grafia latină, era zona țărilor baltice: Estonia, Letonia și Lituania. Astfel primele numere din „Literatura și Arta” scrise în limba română și cu alfabet latin s-au tipărit la Kaunas - Lituania, în 1987, având însă titlul schimbat în „Glasul Națiunii”. Distanța de la Kaunas și Chișinău este destul de apreciabilă, de cca 1600 Km. O soluție mai simplă rămânea România, Iașul fiind la 130 km de Chișinău, iar Bucureștiul la 600 km. Pe vremea studenției lui Nicolae Dabija, grafia latină era considerată fascistă¹. Iată ce spunea Nicolae Dabija în interviul acordat publicistului Ion Gaidău:

„M-am dus la București, cu Grigore Vieru și am căutat o mașină de scris cu grafie latină. Ca să cumperi o mașină cu grafie latină de la București trebuia să ai acceptul Miliției. Am obținut acceptul ca Dumitru Radu Popescu, care era membru al Comitetului Central. Dar ce-a făcut Miliția? Ne-am dus la magazinul unde am găsit mașina, dar era închis. Miliția spune: „Am închis special magazinul ca Dabija și Vieru să nu poată procura mașina cu grafie latină”. Atunci, părintele Vasile Țepordei, care era basarabean refugiat în România după ce fusese deportat în Siberia și care slujea la biserica Mărcuța, a tăiat literele cu grafie latină de la mașina lui de scris, le-a pus într-o batistă și i le-a dat lui Nicolae Dabija. Acesta întorcându-se la Chișinău le-a sudat cu ajutorul lui Ion Fiodurov, un băiat sudor, care a pus literele latine în locul celor chirilice. Și așa a apărut un număr din „Literatură și Artă” .

Vom preciza că în timpul regimului comunist din România existau talciocuri și bazaruri la un moment dat s-au înființat și magazinele denumite „Consignația”, unde se comercializau tot felul de mărfuri și obiecte mai noi sau

¹ <https://adevarul.ro/profil/ion.gaidau>

chiar uzate. Printre acestea, foarte rar se găseau de cumpărat mașini de scris Olivetti (de origine italiană) sau americane (Remington). În acest context vom preciza că, cu aproape 3000 de ani în urmă, în Sumer, o țară din orientul Mijlociu, a fost înființat un sistem de comunicare prin semne grafice. Prima formă de scris a fost reprezentată de pictograme, imagini ce reprezentau obiecte sau ființe. Aceasta era scrierea pictografică. Cu timpul, pictogramele sunt înlocuite de simboluri abstracte, cum ar fi grupurile de bare care seamănă cu niște cuie, inscripționate pe tăblițe de argilă moale cu ajutorul unui vârf de trestie. Mai târziu, semnul grafic nu a mai reprezentat un obiect ci un sunet, iar scrierea mai multor sunete a devenit scriere de silabe, care permiteau comunicarea dintre oameni. Astfel, sumerienii au inventat scrierea cuneiformă pe care au răspândit-o la început în diverse state din Orientul Mijlociu.

Foarte mulți ani, scrierea a fost manuală și individuală, dar în 1455 la Mainz se realizează tipărirea primei cărți din lume „O biblie”.

În 1455, Gutenberg a finalizat tipărirea Bibliei, un volum in-folio cu 42 de linii pe fiecare pagină. A introdus în mod sigur metode eficiente pentru producerea în masă a cărților, ducând la o creștere masivă a numărului de texte scrise în Europa — în mare parte datorită popularității Bibliei. Este creditat cu crearea unui nou tip de [presă tipografică](#) și a unor cerneluri pe bază de uleiuri. Originea primelor prese ale lui Gutenberg este neclară, mai mulți autori considerând presele sale inițiale drept adaptări ale preselor fixe deja existente în Europa, în combinație cu tehnologia de tipărire cu caractere mobile din metal inventată în Coreea și China. Această tehnologie manuală a condus la inventarea mașini de scris. Acest fapt s-a petrecut mai bine de 1400 de ani în urmă, când americanul Christopher Latham Sholes (1819-1890) brevetează în 1868 o „mașinărie” greoaie, de dimensiuni mari, considerată a fi, prima mașină de scris. În 1874, realizează o altă variantă care va fi conduce la apariția viitoarelor mașini de scris portabile. Vom menționa ca în necunoscutul timpului, compania producătoare „Remington”, cea care a cumpărat brevetul inventatorului american și a comercializat ulterior mașina de scris, a operat permanent modificări ale soluțiilor constructive, iar ca efect au apărut pe piață mai multe variante constructive.

În acest context, merită semnalat faptul că, Muzeul Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu” din Iași deține în colecția sa peste 53 de mașini de scris, produse de-a lungul timpului de prestigioase firme constructoare, precum: Remington, AEG, Royal, Underwood, Erika Naumann ș.a.

Evenimentele mai sus relatate, începând cu publicarea la Kaunas a

„Glasului Națiunii” au avut loc în prima parte a anului 1987. Ele s-a intensificat apoi, un rol esențial în acest demers l-a avut Forumul Democrat al Românilor din Moldova și săptămânalul „Literatura și Arta”. Toate aceste eforturi au condus la legiferarea limbii române, ca limbă de stat și la reintroducerea alfabetului latin. Aceste idealuri au fost atinse la 26 martie 1989, când a fost emis și un decret, devenit lege prin votul Parlamentului, republicat în sesiunea din 31 august 1989.

Aproape trei luni mai târziu, la 31 august, alfabetul latin avea să fie introdus legal în Basarabia, limba română să fie decretată limbă oficială de stat, iar lupta scriitorilor și intelectualilor moldoveni, în frunte cu Dabija, să dea cele mai râvnite roade: **scrierea în limba română cu litere latine**. Pentru asta militase o generație întreagă! Pentru asta publicistul Vlad Pohilă editase, tot în 1989, un îndreptar cu un titlu foarte curajos („Să citim, să scriem cu litere latine”) în care erau intercalate texte cu litere rusești și litere latine, din care multe generații de elevi au învățat cum se scrie românește.

De aproape patru decenii, viața lui a pulsat în același ritm cu războiul de gherilă pe care spațiul basarabeian îl poartă pentru a respira liber, pentru a respira românește. Românismul și reșezarea Basarabiei între granițele României au constituit crezul său neclintit. A fost coleg de redută cu Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Ion Hadârcă sau Vlad Pohilă, ca să enumerăm doar câțiva dintre cei care au constituit pleiada românității basarabene. „Copil teribil” printre deputații Parlamentului URSS, ales în anul 1989, a avut curajul de a pleda pentru cauza Basarabiei chiar și la Moscova, abordând subiectul ori de câte ori a avut ocazia să se afle în preajma lui Mihail Gorbaciov, reformatorul președinte rus. Și tot atunci, în acel fierbinte în 1989, a avut curajul de a scoate primul număr al revistei „Literatura și Arta” cu grafie latină, într-o Republică Socialistă Moldovenească în care se scria în limba română, dar numai cu caractere chirilice. Despre apariția acestui număr, Nicolae Dabija mărturisea într-un interviu acordat ziarului Adevărul din 18 ianuarie 2020:

„Pe atunci nu exista în Chișinău o mașină de scris în alfabetul latin. Doar la Știința, o tipografie a Academiei de Științe. Erau două fete acolo care, după miezul nopții, pentru două cutii de bomboane, ne-au făcut tot ziarul. Am lucrat la el câteva zile în clandestinitate, în mare secret. (...) Cenzura nu ar fi pus niciodată semnătura pe un ziar cu grafie latină. Am făcut un exemplar cu grafie chirilică pentru cenzură. Am avut acceptul cenzurii pe acel exemplar, iar cu celălalt ne-am dus și am făcut mai mult de 260.000 de exemplare. La 15 iunie 1989, pentru prima dată am văzut la Chișinău rânduri de sute de metri la chioșcuri. (...)”.

Nicolae Dabija este cel care a dat tonalitatea, generației care ulterior s-a numit *Ochiul al treilea*, la *Literatura și arta*, a putut deschide uși, a putut promova un anumit gen de literatură, un anumit gen de publicistică și, în sensul

acesta, el chiar a făcut o epocă în cultura literară a Republicii Moldova. A fost un om al timpului său, dar și un om care „a modelat, la rândul lui, timpul. Bun, și prin cărțile sale, dar și prin presă. pentru întreaga sa activitate a fost distins cu numeroase premii, printre care „Opera Omnia” al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Este laureat al Ordinului Steaua României cu gradul de Comandor (2000) „pentru remarcabila sa operă poetică și implicarea sa în redeșteptarea spiritualității românești”.

Prin decesul lui Nicolae Dabija, românii și limba română au pierdut în acest miez de martie al anul 2021, un „frate”, cum îi plăcea chiar lui să spună, dar și un inegalabil prieten. În Moldova de peste Prut e aproape imposibil să găsești un singur om care să nu știe cine a fost Nicolae Dabija și ce a făcut pentru fâșia de pământ românesc dintre Prut și Nistru. Din partea românilor de la vest de Prut, marelui patriot aducem un prinos de recunoștință, mai ales că în lupta cu goliații comunismului, el a învins. Fie exemplul lui Nicolae Dabija să rămână la fel de strălucitor cu trecerea timpului!